

اسلام پژوهی - ۱۰

احمد بن ابراهیم نیشابوری

پارسی کرده‌ی

محمدحسین ساکت

ویرایش جدید متن تازی با مقدمه: ارزینار. لالانی

درجات فضیلت

(اثبات الامامة)

رهبری مسلمانان از نگاه فاطمیان

نگارخانه
نشر نگاه معاصر

آنچه در این کتاب می‌خوانید

- سخن مترجم ۵
- پیشگفت و سپاسمندی ۹
- درآمد ویراستار متن تازی کتاب ۱۳

- ۱۵ نویسنده و آثارش
- ۲۰ محتوای کتاب اثبات الامامة
- ۲۳ درونمایه‌های متن
- ۲۵ پلکان برتری (درجات فضیلت)
- ۳۵ توصیف دست‌نگاشت‌های تازی
- ۳۷ پارسی‌شده‌ی اثبات الامامة
- ۳۷ فصل ۱: پیامبری و پیشوایی: پیشوایی، شالوده‌ی دین [بند ۱-۵]
- ۴۱ فصل ۲: بایستگی پیشوایی و پیشوایان برابر خرد و نهاد هر دین [بند ۶]
- ۴۲ فصل ۳: پذیرش پیشوا از نگاه نیاز انسان‌ها و عنصرهای آفرینش [بند ۷-۱۶]
- ۴۸ فصل ۴: نابرابری عنصرهای چهارگانه [بند ۱۷-۱۹]
- ۵۰ فصل ۵: شریف‌ترین اقلیم‌ها و برترین کان‌ها [بند ۲۰-۲۲]
- فصل ۶: چکاد و برترین در میان گیاهان و رُستنی‌ها، جانداران و انسان: نظریه‌ی
درجات فضیلت [بند ۲۳-۷۲] ۵۲

فصل ۷: بایستگی پیشوایی از دیرین تا امروزین [بند ۶۸-۹۰]..... ۸۳

نیایش و ستایش [بند ۹۱]..... ۱۰۲

□ متن تازی رساله‌ی اثبات الامامة ۱۰۵

□ کتابشناسی ۱۸۳

نایه‌ها

□ آیات قرآنی ۱۹۷

□ تعبیرات و اصطلاحات ۱۹۹

□ نام کتاب و مقاله‌ها ۲۰۳

□ نام اشخاص ۲۰۷

□ نام سلسله‌ها، خاندان‌ها، فرقه‌ها و مذاهب ۲۱۱

□ نام جاها ۲۱۳

سخن مترجم

خلافت و امامت یکی از چالش‌برانگیزترین مباحث در تاریخ عقیدتی/سیاسی مسلمانان بوده است. با روی کار آمدن فاطمیان و پشتیبانی گسترده و بی‌دریغ آنان از دانش و ادب، نگاه‌های گرانبهایی درباره‌ی پیشوایی و رهبری (امامت) و پیشوا (امام) به نگارش درآمد. کسانی مانند حاکم بامرالله (۳۶۵-۳۸۶/۹۷۵-۹۹۶)، خلیفه/امام فاطمی و ابن‌کلس (م: ۳۸۰-۹۹۱)، وزیر فاطمیان در مصر و نویسنده‌ی الرسالة الوزیریة، در این زمینه به پشتیبانی از همه‌ی دانشمندانی برخاستند که به نظریه‌ی امامت بالتدگی بیشتری بخشیدند.^۱

اندیشه‌ی امامت در نگاه شیعیان، بنیادی‌ترین مسأله‌ی کلامی/اعتقادی است که از همان آغاز، مذاهب رسمی تسنن در جامعه‌ی پهناور مسلمانان را به کلنجار شدن و پاسخگویی واداشت. در این میان، تأکید معتزله بر خردگرایی و پاره‌ای از باورهای ستیزگرانه‌ی زیدیان در برابر و رویاروی تسنن اشعری‌گرا در باروری و بالتدگی اندیشه‌ی شیعی/اسماعیلی امامت کارگر افتاد. دست‌کم، امامیان و اسماعیلیان در ناخرسندی از خلافت و برتری دادن امام علی(ع) در جانشینی پیامبر خدا(ص) و رهبری جامعه‌ی اسلامی همنوا و همدستان بودند. در این میان، خردگرایی شیعه‌ی امامیه و ستیهندگی اسماعیلیه کارساز افتاد. در کاخ خلیفه‌ی فاطمی مصر، اتاق ویژه‌ای به نام المحوّل بود که بارها در آنجا نشست‌های آموزشی برپا می‌شد. قاضی نعمان (م: ۳۶۳/۹۷۴)، برابر رهنمودهای خلیفه، هر آدینه در کاخ می‌نشست و درباره‌ی مایه‌ها و مسائلی که از خود خلیفه دریافت داشته بود، به سخنرانی و اندرزگویی می‌پرداخت. «محوّل» به کلاس‌ها و حلقه‌های درس امروز در دانشگاه و حوزه

۱. پل ای. واکر، پژوهشی در یکی از امپراتوری‌های اسلامی، تاریخ فاطمیان و منابع آن، ترجمه‌ی دکتر فریدون بدره‌ای (تهران، فرزاد، ۱۳۸۳)، ص ۲۳۱.

می‌مانست و آن نشست‌ها را مجلس‌های اندرز یا فراخوانی و «دعوت» می‌خواندند. انبوهی از شنوندگان پای این سخنرانی‌ها می‌نشستند، به گونه‌ای که تالار گنجایش آن‌همه را نداشت و جمعیت به سختی جا می‌گرفت.^۱

بی‌گمان، میراث مکتوب فرهنگی اسماعیلیان در جهان‌شناسی و پیشواشناسی، که بیشتر در زیر چتر پشتیبانی مادی و معنوی فاطمیان مصر نگاشته آمد و نشر یافت، بر غنای ادبیات عقیدتی/بینشی/علمی/فرهنگی و سیاسی مسلمانان و به ویژه شیعیان افزوده است و به گسترش فرهنگ خردگرایی و نگرش از روزهی فلسفی/کلامی/اجتماعی/ادبی به مبحث‌های پیشوایی و رهبری یاری رسانده است. نگفته پیداست که اندیشه و نگاشته‌های دانشمندان امامی (دوازدهامامی) برای پرورش کارمایه‌های اسماعیلیان بسترهای مناسبی آماده ساخته بود. پنجره‌های مشترکی با هوایی گوناگون در برابر شیعیان امامی و اسماعیلی گشوده شد. دفتری که اینک فراروی شماسست، یکی از کارهای دست‌اندرکاران دعوت اسماعیلی - اثبات الامامة - که به نام درجات فضیلت (پلکان برتری) از زبان تازی به پارسی درآمده است، از نگاشته‌های آغاز سدهی پنجم هجری/یازدهم میلادی است.

این واقعیت که انبوهی از نگاشته و تک‌نوشته‌های داعیان اسماعیلی به ویژه در فلسفه و کلام، و نیز دیگر رشته‌های علمی از روزگار فاطمیان برجا مانده است، نشان‌دهندهی کارورزی رده‌ی بالایی از نویسندگان و اندیشه‌گران آنهاست، چرا که «داعیان» یا مبلغان، و به تعبیر هم‌تراز در آن روز: «آنچه (جمع جنّاح)، پیش از گسیل شدن به مأموریت تبلیغی (دعوت) خویش، آموزش‌های لازم و گسترده‌ای می‌دیدند که به بیان امروز چه‌بسا کارشناسانه و سنجیده بود.^۲

احمد بن ابراهیم نیشابوری، نویسنده‌ی اثبات الامامة، با بهره‌گیری از روش‌های استدلالی/جدلی/منطقی، پیشینی و برتری امام علی(ع) را بر دیگر همگنان مدعی خلافت اثبات کرده است. او با پرداخت و پروراندن نظریه‌ی درجات فضیلت، یا «پلکان برتری»، شایستگی، بایستگی و برتری امیر مؤمنان را به جانشینی پیامبر(ص) و رهبری جامعه‌ی مسلمان آن روز به اثبات رسانده است.

پُر پیداست که در نگاشته‌های کلامی/جدلی/عقیدتی، روحیه‌ی ستیهندگی و اغراق‌گویی چیره است و نویسندگان این دسته از ادبیات چه‌بسا از کاربرد واژه‌ها و

۱. احمد شلبی، تاریخ آموزش در اسلام از آغاز تا فروپاشی ایوبیان در مصر، پارسی‌کرده‌ی محمدحسین ساکت (تهران، نگاه معاصر، نشر جدید، چاپ اول، ۱۳۸۷)، ص ۳۴۷.

۲. فرهاد دفتری، تاریخ و عقاید اسماعیلیه، ترجمه‌ی فریدون بدره‌ای (تهران، فرزانه، چاپ چهارم، ۱۳۸۵)، ص ۲۶۶.

تعبیرهای تند و زننده و ناسزاگونه نیز خودداری نمی‌ورزیده‌اند. هنگامی که یک «داعی» یا «جنّاح» حتا در نگاشته‌های علمی/کلامی/ادبی و سروده‌هایش از روش خطابی بهره می‌گیرد، گاهی ناچار می‌شود تا به شیوه‌های اغراق شاعرانه نیز پناه برد. در این راه، کار و بار شاعران در اغراق و گزافه‌گویی و غلو و مبالغه، همتا و رقیب پیدا می‌کند. سخن‌ها در این باره می‌توان گفت که فرصتی و مناسبتی دیگر می‌خواهد.

متن تازی کتاب اثبات الامامة احمد بن ابراهیم نیشابوری را خانم ارزینا ر. لالانی از روی چند دست‌نگاشت با ویرایشی تازه و نگارش دیباچه‌ای سودمند، به انگلیسی ترجمه کرده است و عنوان انگلیسی درجات فضیلت یا پلکان برتری؛ رساله‌ای فاطمی درباره‌ی رهبری در اسلام بدان داده است.^۱

شالوده‌ی کار نگارنده در پارسی کردن این رساله، متن تازی ویراسته‌ی خانم لالانی است که درست و پاکیزه انجام گرفته است، ولی همگی پانوشته‌های افزوده در ترجمه‌ی انگلیسی ویراستار را آورده‌ام.

همان‌گونه که خواننده می‌بیند، سراسر متن تازی رساله‌ی اثبات الامامة بی‌کم و کاست آمده است. خانم لالانی به هنگام ترجمه‌ی انگلیسی متن، بندهای ۷۶، ۷۷ و ۷۸ را حذف کرده است؛ من هم سطرهایی چند از آنها را در ترجمه‌ی فارسی جا انداختم زیرا آنها را شایسته و بایسته‌ی ترجمه به پارسی ندیدم.

در اندک جاهایی که ویراستار لغزش‌هایی چه در متن و چه در ترجمه داشت، به اصلاح آنها پرداختم و در بسیاری از جاها به اعراب‌گذاری دست یازیدم.

امیدمندم این رساله که بازمانده از میراث مکتوب ماندگار و گرانبهای تاریخ فاطمی است، خواننده و پژوهشگر دلبسته و وابسته به پژوهش‌های دین‌شناسی، تاریخ ادیان، فلسفه و کلام مسلمانان را سودمند و یاریگر اقتد و در نگاه ژرفیاب و باریک‌سنج او گرانبار بنشیند. اگر چنین رخ دهد، ویراستار، مترجم و ناشر این دفتر به پاداش کار و کوشش خویش دست یافته‌اند. بمنّه و کرمه!

محمدحسین ساکت

تهران، مهرماه ۱۳۹۱

1. Ahmad Ibn Ibrahim al-Neisābūrī, *Degrees of Excellence; A Fatimid Treatise on Leadership in Islam*.